

prof. dr Marko Jovanović
vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

ULOGA VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U MEĐUNARODNOJ TRGOVINSKOJ ARBITRAŽI*

Rezime: Veštačka inteligencija je već prodrla u mnoge delatnosti i sfere društvenog života, pa tako i u međunarodnu trgovinsku arbitražu. Ne samo da određeni sistemi opšte upotrebe, kao što su ChatGPT ili Siri imaju sposobnost da obavljaju određene radnje koje mogu da budu korisne i za međunarodnu trgovinsku arbitražu, već se sve više razvijaju i specijalizovani softveri koji su namenjeni isključivo za što širu primenu principa veštačke inteligencije u ovoj oblasti alternativnog rešavanja sporova. Za sada su ključna polja na kojima se veštačka inteligencija koristi obavljanje istraživačkih i drugih pripremnih radnji za vođenje postupka i olakšavanje predstavljanja i izvođenja dokaza. Ali, istovremeno se čine i značajni koraci na planu ispitivanja mogućnosti za korišćenje veštačke inteligencije kao samostalnog odlučioca u nekim tipskim postupcima, fasilitatora u nekim neadjudikativnim alternativnim postupcima (npr. pregovori usmereni ka postizanju poravnanja) ili digitalnog advokata (npr. sistem DoNotPay). U ovom radu će biti predstavljeni i analizirani trenutni dometi veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži, predstaviće se kritički osvrt na mogućnosti šireg korišćenja ove tehnologije i ponuditi jedna od mogućih vizija buduće upotrebe veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

Ključne reči: Veštačka inteligencija. – Međunarodna trgovinska arbitraža. – Arbitražni postupak. – Pravna sigurnost. – Odlučivanje.

1. UVOD

Veštačka inteligencija predstavlja jedan od fenomena koji su obeležili prve decenije XXI veka. Iako se sa istraživanjem tzv. mašinske inteligencije počelo još polovinom prethodnog stoleća, odlučujući vetar u leđa razvoju ove tehnologije dala je digitalna revolucija i povećano interesovanje za unapređenje mogućnosti robotizacije i automatizacije različitih repetitivnih procesa, kao i procesa obrade velike količine podataka. Mnogi elementi tehnologije veštačke inteligencije postepeno počinju da se ugrađuju u digitalne pretraživače, virtuelne strateške igre, generatore preporuka za posetu veb-stranama

* Ovaj članak je rezultat rada na projektu Univerziteta u Beogradu – Pravnog fakulteta „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“, u okviru istraživačke grupe „Veštačka inteligencija: izazovi u poslovnim pravu“.

i interakciju sa profilima na društvenim mrežama, digitalne pomoćnike koji izvršavaju usmeno formulisane komande (poput Siri ili Alekse). U novije vreme posebnu pažnju zaokupljaju sve brojniji kreativni softveri i sistemi, kao što je *ChatGPT*. Veštačka inteligencija je tako u većoj ili manjoj meri prodršla u gotovo sve oblasti društvenog života, od privrede i ekonomije, preko nauke, do umetnosti i zabave.

Uplivu veštačke inteligencije nije odolelo ni pravo. Poslednjih godina razvijaju se i usavršavaju su brojni softveri zasnovani na tehnologiji veštačke inteligencije, čiji je zajednički cilj da olakšaju izvršavanje pojedinih zadataka u pravničkoj praksi. Tako je, primera radi, LexisNexis je osmislio softver nazvan *Lex Machina*, koji predviđa ishod različitih strategija zastupanja i analizira verovatnoću njihovog uspeha, istovremeno omogućavajući pretraživanje i korišćenje obimnog korpusa sudske prakse.¹ Kompanija *ThoughtRiver* je koncipirala platformu CAP (Contract Acceleration Platform), sposobnu da brzo analizira veliki broj ugovora i drugih pravnih dokumenata koji moraju da se provere u okviru analize i kontrole poslovanja određenog subjekta (*due dilligence*), čime se značajno ubrzavaju transakcije a smanjuje verovatnoća grešaka i previda.² Ovakvih primera korišćenja pojedinih elemenata veštačke inteligencije u pravničkoj profesiji ima mnogo, i to u gotovo svim njenim segmentima: istraživanju i analizi propisa, doktrinarnih izvora, sudske ili arbitražne prakse, prikupljanju i predstavljanju dokaza, proceni ishoda pojedinih strategija, upravljanju predmetima, pregovorima, itd.³ Na podlozi ovih konkretnih primera neki autori zaključuju da je pravo kao disciplina naročito podobno za podvrgavanje veštačkoj inteligenciji, budući da klasičan pravni silogizam zapravo predstavlja jedan vrlo jasan algoritam za postupanje, sa stanovišta „metodologije“ rada veštačke inteligencije.⁴

Međutim, uvođenje principa veštačke inteligencije u sferu prava ne teče bez poteškoća. Tako je, primera radi, nedavno odjeknula vest da je jedan čet-sofver, usavršen sa ciljem davanja različitih saveta stanovnicima Njujorka, tamošnjim ugostiteljima davao neprimerene odgovore tako što im je preporučivao da krše propise i ne govore istinu.⁵ Naime, čet-sofver je vlasnike ugostiteljskih objekata savetovao da uzimaju jedan deo napojnica koje dobiju njihovi zaposleni, da ne moraju da ih obaveštavaju o preraspodeli radnih dužnosti i radnog vremena, kao i da ne primaju uplate u gotovom novcu. Kada se vest pročula, reakcije javnosti su, naravno, bile veoma burne, a ovaj „propust“ je objašnjen time da u softver nisu bile unete ažurne verzije propisa koji uređuju rad ugostitelja pa zbog toga njegovi saveti nisu bili u skladu sa važećim pravom. Iz opisane situacije se može izvući nekoliko zaključaka u

1 Maroof Rafique, „Why Artificial Intelligence Is a Compatible Match for Arbitration“, *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management* 2/2022, 315.

2 Vid. <https://www.thoughtriver.com/product>.

3 Za konkretne primere vid. M. Rafique, 315–317.

4 *Ibid.*, 312.

5 Vid. <https://www.rts.rs/lat/magazin/tehnologija/5407776/cetbot-njujork-saveti-halucinacije-krsenje-zakona.html>.

pogledu dometa veštačke inteligencije u oblasti prava. Prvo, baš kao i ljudska, i veštačka inteligencija može da pogreši. Drugo, veštačka inteligencija, barem na trenutnom stepenu tehnološkog razvoja i dalje u presudnoj meri zavisi od čoveka, i to pre svega na planu načina kako je čovek postavio algoritam njenog rada i kakve je informacije uneo u sistem koji treba dalje da ih obrađuje po principima veštačke inteligencije. Konačno, veštačka inteligencija za sada ne može da sama uoči ono što bi se, spolja gledano, kvalifikovalo kao nepravilnost u njenom radu, pa je svojevrсна „eksterna kontrola kvaliteta“ njenog rada još uvek neophodna.

S ovim opštim zaključcima na umu, legitimno je zapitati se u kojoj meri bi veštačka inteligencija mogla da nađe svoje mesto u pojedinim granama prava. U tom smislu, konkretan predmet našeg interesovanja u ovom radu biće uloga veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. Kako bismo ovo pitanje predstavili i analizirali, biće potrebno najpre da definišemo šta se podrazumeva pod pojmom veštačke inteligencije (deo 2.), budući da on, uprkos sve češćem korišćenju, i dalje stvara dosta nedoumica u pogledu svog značenja. Zatim će se, u okviru razmatranja mogućih dometa veštačke inteligencije, razmotriti dva potencijalna polja njene primene u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži: njena uloga u pojedinim procesnim radnjama ili fazama postupka (deo 3.1) i mogućnost poveravanja celokupnog arbitražnog postupka veštačkoj inteligenciji (deo 3.2). Na podlozi tih analiza biće moguće formulisati određene zaključke u pogledu uloge veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži (deo 4.).

2. POJAM VEŠTAČKE INTELIGENCIJE

Da bi se valjano ispitala uloga veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži, potrebno je najpre objasniti značenje ovog pojma. Etimološki rečnici ukazuju na to da se u korenu reči „inteligencija“ nalaze latinski predlog „*inter*“ (u značenju „*među*“ ili „*između*“) i glagol „*legare*“ (u značenju „*čitati*“ ili „*birati*“).⁶ Prema tome, inteligencija bi mogla da se shvati kao veština pronalaženja veza između unapred datih pojmova, odnosno njihovo slaganje u novu celinu. Ispoljavanje ove veštine u prirodi omogućava um, odnosno razum, dok bi veštačka inteligencija podrazumevala da do povezivanja pojmova dolazi u neživom (po pravilu digitalnom) okruženju, posredstvom unapred postavljenih obrazaca, formula i algoritama.

Brojne doktrinarne definicije veštačke inteligencije uglavnom se zasnivaju na ovim elementima. U literaturi se navodi da je pojam veštačke inteligencije prvi put upotrebljen još 1956. godine i da se njegov nastanak pripisuje američkom naučniku Džonu Makartiju, koji je pod time podrazumevao različite tehnike mašinskog oponašanja ljudskih osobina.⁷ Ova definicija je proizašla iz obrade čuvenog testa koji je nekoliko godina ranije postavio njegov

6 Vid. u tom smislu <https://www.etymonline.com/word/intelligence>.

7 M. Rafique, 311.

prerano preminuli kolega Alen Tjuring, a koji je glasio da ako čovek koji je naizmenično u interakciji sa drugim čovekom i mašinom (ne znajući pritom kad sa kim radi) nije u stanju da razlikuje kada je bio u interakciji sa drugim čovekom a kada se mašinom, tada se mašina ima smatrati inteligentnom.⁸

Oksfordski rečnik, koji je česta polazna tačka u modernim odrednicama veštačke inteligencije, definiše veštačku inteligenciju kao sposobnost računarskog sistema da sprovodi zadatke koji uobičajeno zahtevaju upotrebu ljudske inteligencije, poput opažanja, odlučivanja, prepoznavanja govora ili prevoda teksta.⁹ Polazeći od te definicije i uzimajući u obzir tehničke karakteristike sistema koji ostvaruju principe veštačke inteligencije, neki autori definišu veštačku inteligenciju kao procese kombinovanja velike količine podataka pomoću moćnih procesora i pametnih algoritama pomoću kojih se računarskom programu omogućava da „uči“, tj. izvodi zaključke iz određenih obrazaca koji se ponavljaju u podacima koji su predmet obrade.¹⁰

Slične ključne elemente sadrže i definicije veštačke inteligencije sadržane u modernim izvorima prava. Tako, na primer, uredba EU kojom bi trebalo da se harmonizuju pravila kojima je uređena upotreba veštačke inteligencije u Uniji, a koju je nedavno usvojio Evropski parlament, definiše sistem veštačke inteligencije kao mašinski sistem koji radi uz različite nivoe autonomije, koji može da se prilagođava situacijama i zadacima nakon puštanja u rad i koji, u cilju ostvarivanja izričito ili prećutno postavljenih ciljeva, iz podataka koji su u njega uneti razvija predviđanja, nove sadržaje, preporuke ili olduke koje mogu na utiču na fizički ili virtuelni svet.¹¹ Slično tome, nacrt Konvencije Saveta Evrope o veštačkoj inteligenciji, ljudskim pravima, demokratiji i vladavini prava, koji veštački inteligentan sistem definiše kao mašinski sistem koji, za ispunjavanje direktno ili indirektno postavljenih ciljeva, iz podataka koji su u njega uneti samostalno stvara nove izlazne podatke poput predviđanja, novog sadržaja, preporuka ili odluka koje utiču na fizičko ili virtuelno okruženje.¹² U Srbiji, Etičke smernice za razvoj, primenu i upotrebu pouzdane i odgovorne veštačke inteligencije definišu sistem veštačke inteligencije kao softver ili softverski model koji je istreniran nad skupom podataka radi obavljanja specifičnih zadataka (poput prepoznavanja određenih obrazaca i sl.).¹³

8 Navedeno prema: Martina Magnarelli, „Cogito Ergo (intelligens) Sum? Artificial Intelligence and International Arbitration: Who Would Set Out the Rules of the Game?“, *Revista del Club Español del Arbitraje* 2022, 31.

9 <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095426960>.

10 Bianca Berardicurti, „Artificial Intelligence in International Arbitration: The World Is All That Is The Case“, 40 *under 40 International Arbitration* (ed. C. González-Bueno), Dykinson, Madrid 2021, 379–380. Upor. sa različitim definicijama veštačke inteligencije koje predstavlja Annabelle Onyefulu, „Artificial Intelligence in International Arbitration: A Step Too Far?“, *Mediation and Dispute Management* 1/2023, 57–58.

11 Vid. čl. 3 stav 1 tačka 1 Uredbe EU br. 2024/1689 o uspostavljanju harmonizovanih pravila o veštačkoj inteligenciji (EU AI Act), *Sl. list EU*, br. L, 2024/1689, 12.7.2024.

12 Vid. čl. 2 nacrta Konvencije Saveta Evrope o veštačkoj inteligenciji, ljudskim pravima, demokratiji i vladavini prava.

13 Vid. čl. 2.2 Etičkih smernica za razvoj, primenu i upotrebu pouzdane i odgovorne veštačke inteligencije, *Službeni glasnik RS*, br. 23/23.

Zajednička tačka svih ovih definicija je u tome da kao referentnu tačku uzimaju ljudsku inteligenciju, i to samo njen kognitivni, a ne i emotivni, društveni ili drugi aspekt, a mehanizam veštačke inteligencije određuju kao *podražavanje* veština i sposobnosti koje omogućava ljudska kognitivna inteligencija. Imajući u vidu sadašnji stepen razvoja tehnologije veštačke inteligencije, trebalo bi napomenuti da sistemi zasnovani na ovoj tehnologiji ne mogu da budu u potpunosti autonomni od čoveka, što neke od izloženih definicija jasno i potvrđuju. To znači da je i kreativnost sistema veštačke inteligencije ograničena i može imati (samo) onaj domet koji omogućavaju obrasci, formule i algoritmi kojima je uređen njihov rad. Sa druge strane, zbog mogućnosti da obradi izuzetno veliku količinu podataka u malom kratkom vremenskom periodu, bez umora i oscilacija u stepenu koncentracije, koji bi se nužno javljali u slučajevima kada se za obavljanje nekog posla koriste ljudski resursi, sistemi veštačke inteligencije, iako u svom nastanku i načinu funkcionisanja zavise od čoveka, u određenim aspektima pokazuju bolje rezultate od čoveka kao izvršioca istog posla. Ove odrednice i karakteristike će biti od značaja za razmatranje mogućih dometa veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

3. MOGUĆI DOMETI VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U MEĐUNARODNOJ TRGOVINSKOJ ARBITRAŽI

Međunarodna trgovinska arbitraža je postupak rešavanja sporova čiji sadržaj i tok određuju ljudi kroz različite uloge koje u tom postupku imaju. Ostavljajući po strani postavljanje normativnog okvira za arbitražu (što je takođe, u krajnjoj liniji, delo ljudi), ključni elementi arbitražnog postupka su priprema i vođenje spora (koje je u rukama stranaka i njihovih punomoćnika), upravljanje sporom (koje je u suštinskom smislu u rukama arbitara a u logističkom i tehničkom u rukama članova sekretarijata, barem kod institucionalnih arbitraža) i njegovo rešavanje (koje je, po logici stvari, u rukama arbitara).

Polazeći od prethodno konstatovane okolnosti da veštačka inteligencija u određenoj meri *oponaša* ljudsko ponašanje, mogu se postaviti najmanje dva pitanja u vezi sa potencijalom korišćenja veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. Prvo pitanje je koje bi konkretne radnje u arbitražnom postupku ili u vezi sa njim mogle da budu poverene veštačkoj inteligenciji (3.1) a drugo da li je moguće celokupan arbitražni postupak poveriti veštačkoj inteligenciji (3.2). oba navedena pitanja zalsužuju detaljnije ispitivanje.

3.1. *Mogućnost poveravanja konkretnih radnji u arbitražnom postupku ili u vezi sa njim veštačkoj inteligenciji*

Na današnjem stepenu razvoja veštačke inteligencije moguće je njeno korišćenje u svrhu izvođenja ili olakšavanja pojedinih radnji u arbitražnom postupku ili u vezi sa njim. Među tim radnjama naročito se ističu: olakšava-

nje pripreme zastupanja u arbitražnom postupku (3.1.1), odlučivanje o broju arbitara (3.1.2), izbor samih arbitara (3.1.3), pretraživanje propisa, doktrinarnih izvora ili arbitražne prakse (3.1.4), olakšavanje izvođenja dokaza (3.1.5) i automatsko generisanje procesnih akata ili njihovih delova (3.1.6). U nastavku će uloga veštačke inteligencije u svakoj od ovih radnji biti detaljnije objašnjena.

3.1.1. Olakšavanje pripreme zastupanja

Velike svetske advokatske kancelarije se na svojim sajtovima rado hvale da u svom radu koriste sisteme zasnovane na veštačkoj inteligenciji. Svrha isticanja ovih informacija je u prvom redu verovatno marketinška i služi da ukaže ne samo na to da kancelarije prate nove tehnološke trendove, već i da svojim klijentima na taj način mogu da pruže bolji kvalitet usluge nego što je to bio slučaj pre ere veštačke inteligencije. Naime, Upotreba sistema zasnovanih na principima veštačke inteligencije može da olakša brojne radnje i faze u organizaciji i pripremi zastupanja. Trenutno dostupni sistemi ubrzavaju i pojednostavljaju pojedine tehničke korake vezane za klasifikaciju, organizaciju i prezentaciju dokumenata koji su od značaja za planiranje strategije zastupanja, pregled ključnih pravnih akata kako bi se identifikovale njihove prednosti i slabosti, kao i različiti softveri koji olakšavaju pretraživanje propisa, doktrinarnih izvora, sudske i arbitražne prakse (o čemu će kasnije biti više reči).¹⁴

Naročito su interesantni, međutim, sistemi koji nude funkciju predviđanja uspešnosti i delotvornosti određene procesne strategije, kao što su, primera radi, *Premonition*, *Lex Machina* ili *Blue J L & E*.¹⁵ Razvoj ovih sistema su omogućili eksperimenti sa projektovanjem softvera koji bi služili za predviđanje ishoda odlučivanja o određenoj vrsti sporova pred Vrhovnim sudom Sjedinjenih Američkih Država i Evropskim sudom za ljudska prava.¹⁶ Iako se tačnost predviđanja koju nude ovi sistemi može smatrati visokom budući da prelazi 50%, ona ipak nije u dovoljnoj meri pouzdana, jer ne dostiže čak ni 80%.¹⁷ Rad ovih sistema bio je predmet mnogih analiza, diskusija i kritika iz kojih se kao zajednička tačka može uočiti opažanje da veštačka inteligencija uglavnom radi na principu prepoznavanja ustaljenih obrazaca prilikom odlučivanja.¹⁸ Prema tome, pouzdanost prediktivnih mehanizama biće veća ukoliko se radi o „tipskom“ sporu. Ali, ako spor iskače iz ustaljenih obrazaca i standarda, sposobnost predviđanja veštačke inteligencije će biti drastično slabija jer sistem neće imati dovoljno podataka iz kojih će moći da generiše odgovor.

14 M. Rafique, 315–318.

15 Ibid., 315–316.

16 Detaljno o prediktivnim analizama ishoda sproova pred Evropskim sudom za ljudska prava i Vrhovnim sudom SAD vid. Maxi Scherer, „Artificial Intelligence and Legal Decision-Making: The Wide Open?“, *Journal of International Arbitration* 5/2019, 547–554.

17 Za predviđanje prakse Evropskog suda za ljudska prava procenat tačnosti je 79%, dok je u pogledu prakse Vrhovnog suda SAD ta vrednost između 70 i 72%. Vid. M. Scherer, 549 i 552.

18 A. Onyefulu, 65–66.

Pa ipak, moglo bi se reći da čak i delimično pouzdan odgovor u pogledu ishoda određene strategije zastupanja može da proizvede određena pozitivna dejstva. S jedne strane, može da podstakne advokate na dodatnu kreativnost prilikom osmišljavanja strategije zastupanja. Sa druge strane, može da posluži i kao podsticaj stranci na pregovore o poravnanju, što je metod rešavanja sporova u kojem stranke u mnogo većoj meri vladaju sadržajem konačnog rešenja nego što bi to bio slučaj kada bi spor bio iznet pred sudije ili arbitre.

Bez obzira na ograničenu pouzdanost predviđanja ishoda strategije zastupanja koje sistemi veštačke inteligencije na sadašnjem stepenu razvoja mogu da ponude, korišćenje novih tehnologija u pripremi i organizaciji zastupanja, makar i na samo tehničko-administrativnom planu, može da unapredi i olakša ovu fazu rešavanja sporova utoliko što rasterećuje ljudske resurse vremenski zahtevnih a ne naročito kreativnih radnji. Dalje tehnološko unapređivanje i tehničko usavršavanje sistema veštačke inteligencije će svakako voditi njihovoj značajnijoj ulozi u pripremi zastupanja, čime će se kvalitet zastupanja poboljšati, vreme trajanja postupka skratiti a time i troškovi rešavanja spora smanjiti.

3.1.2. Odlučivanje o broju arbitara

Određivanje broja arbitara nije obavezan element arbitražnog sporazuma. Zato, ukoliko stranke nisu ništa predvidele po tom pitanju, broj arbitara koji će rešavati konkretan spor određiće se u skladu sa arbitražnim pravilnikom čiju su primenu stranke ugovorile. Načelno rečeno, broj arbitara (jedan ili tri) treba da bude određen tako da pomogne što boljem ostvarivanju principa efikasnosti i ekonomičnosti, kao rukovodećih principa međunarodne trgovinske arbitraže. Shodno tome, na određivanje optimalnog broja arbitara može da utiče čitav niz faktora, među kojima se kao posebno značajni ističu vrednost predmeta spora i njegova složenost.¹⁹

Što se vrednosti predmeta spora tiče, njenu relevantnost u pogledu određivanja broja arbitara objašnjava okolnost da se troškovi arbitražnog postupka po pravilu određuju srazmerno njegovoj vrednosti. Troškovi sporova male vrednosti su srazmerno niski, pa ako bi se ta vrednost onda još dodatno delila na tri dela, postojala bi opasnost da pojedinačni honorar arbitara bude toliko nizak da odvraća iskusnije i veštije arbitre od prihvatanja dužnosti, što za potencijalnu posledicu ima rizik od lošijeg kvaliteta arbitražnog odlučivanja.

Sa druge strane, složenost predmeta spora na određivanje broja arbitara utiče tako što se pretpostavlja da bi kolegijalno odlučivanje, nasuprot pojedinačnom, za ovakve sporove bilo prikladnije jer bi olakšalo i, u granicama mogućnosti, pojednostavilo arbitražu jer članovi arbitražnog veća mogu da se međusobno konsultuju o spornim pitanjima, što omogućava da se neki složeniji problem sagleda iz više uglova i tako, po pretpostavci, kvalitetnije reši. Ali, složenost spora je nekada veoma teško proceniti *prima facie*, bez ulaženja u njegov meritum, a pitanje broja arbitara po prirodi stvari mora da bude rešeno pre nego što otpočne konstituisanje arbitraže, dakle daleko pre bilo

19 Više o tome vid. Gašo Knežević, Vladimir Pavić, *Arbitraža i ADR*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009, 78–79.

kakvog razmatranja merituma. Ova okolnost predstavlja poseban izazov pred one arbitražne pravilnike koji bi nastojali da odlučivanje o broju arbitara u odsustvu sporazuma stranaka zasnuju na kriterijumu složenosti spora.

U svetlu navedenog, u modernoj arbitražnoj praksi se iskristalisalo nekoliko pristupa određivanju broja arbitara u slučaju kada same stranke to nisu uredile. U prvu grupu pristupa spadaju oni koji unapred postavljaju rigidno pravilo. Tipičan primer ovog pristupa je UNCITRAL-ov Arbitražni pravilnik, koji predviđa da će, u odsustvu drugačijeg sporazuma stranaka, spor (uvek) rešavati tročlano veće.²⁰ Ovo rešenje je zadovoljavajuće sa stanovišta predvidljivosti i pravne sigurnosti, ali u sporovima male vrednosti potencijalno može da dovede do nezainteresovanosti iskusnijih arbitara da prihvate imenovanje, što je problem na koji smo već ukazali u ranijem izlaganju. Ipak, prilikom kritičke ocene ovog rešenja treba imati u vidu da je UNCITRAL-ov Pravilnik namenjen *ad hoc* arbitražama, pa je zato nužno da sadrži jasna i što je moguće više „automatizovana“ rešenja, pošto u *ad hoc* arbitražama nema stalnog sekretarijata koji bi mogao da primenjuje pravila koja zahtevaju određenu marginu procene. U grupu rigidnih rešenja spadaju i ona koja, za slučaj odsustva sporazuma stranaka o broju arbitara, postavljaju određenu vrednost predmeta spora kao graničnu pa, ako je konkretan spor veće vrednosti od one koja je postavljena kao prag, rešavaće ga tročlano veće, dok će u suprotnom postupati arbitar-pojedinac. Ovakvo rešenje je, primera radi, prihvaćeno u Pravilniku Stalne arbitraže pri Privrednoj komori Srbije koji za graničnu vrednost uzima 50.000 evra.²¹ I ovo rešenje za prednost ima predvidljivost, ali mu je mana to što se zasniva na u praksi sasvim nepotvrđenoj pretpostavci o direktnoj korelaciji između vrednosti predmeta spora i njegove složenosti. Naprotiv, čini se verovatnijim da je gotovo svaki iskusniji arbitar u svojoj praksi barem jednom uvideo da mala vrednost predmeta spora nije nužan znak njegove jednostavnosti, odnosno obrnuto.

Nasuprot upravo izloženim rešenjima stoje ona koja su fleksibilna i koja ostavljaju odlučiocu određenu marginu diskrecione procene prilikom određivanja broja arbitara. Primer takvog rešenja nalazi se u Pravilniku Bečkog međunarodnog arbitražnog centra (VIAC), koji predviđa da će, u odsustvu sporazuma stranaka, broj arbitara odrediti Predsedništvo VIAC-a, vodeći računa o složenosti spora, njegovoj vrednosti i interesu stranaka da arbitražni postupak bude ekspeditivan i ekonomičan.²² Očigledna prednost ovog rešenja je u tome što omogućava da se odluka o broju arbitara donese s obzirom na specifičnosti svakog konkretnog spora, ali se konceptijska zamerka može izneti na račun toga što primena ovog rešenja podrazumeva da Predsedništvo arbitražne institucije, koje nije nadležno za rešavanje spora, ima ovlašćenje da diskreciono ocenjuje različite okolnosti od kojih bi neke čak mogle da se tiču i merituma, čije razmatranje svakako treba da ostane van domašaja Predsedništva.

20 Vid. čl. 7 st. 1 UNCITRAL-ovog Arbitražnog pravilnika.

21 Vid. čl. 16 Pravilnika o Stalnoj arbitraži pri Privrednoj komori Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 101/16.

22 Vid. čl. 17 st. 2 Pravilnika Bečkog međunarodnog arbitražnog centra.

Iz analize prethodno opisanih načina utvrđivanja broja arbitara proizlazi zaključak da bi upotreba veštačke inteligencije na planu određivanja broja arbitara mogla da značajno unapredi efikasnost i ekonomičnost arbitražnog postupka. Naime, objektivizacijom mehanizma procene adekvatnog broja arbitara, do koje bi primena veštačke inteligencije svakako dovela, izbegao bi se strah od previda, nedovoljno pažljive procene činjenica ili pristrasnosti, koji bi mogao da se javi onda kada je procena poverena nekom licu ili kolegijumu. Takođe, mogućnost da se algoritam rada sistema veštačke inteligencije projektuje tako da u obzir uzima veći broj parametara, uključujući i vrednost predmeta spora, mogao bi da dovede do vrlo delotvornog spoja „čistih“ rigidnih i fleksibilnih rešenja. Konačno, okolnost da veštačka inteligencija daje „odgovore“ brže nego ljudska, doprinela bi ubrzanju ovog stadijuma pripreme postupka. Sa druge strane, stiže se utisak da opasnost od greške, koja nije isključena ni kod sistema veštačke inteligencije, ne bi bila ništa veća od opasnosti da primena rigidnog kriterijuma procene bude neadekvatna okolnostima konkretnog spora ili, pak, da procena složenosti predmeta spora poverena ljudskim resursima bude neodgovarajuća iz nekog subjektivnog razloga. Moglo bi se, prema tome, zaključiti da potencijalne prednosti upotrebe veštačke inteligencije prilikom određivanja broja arbitara pretežu nad razlozima za oprez, pa se nameće ocena da bi veštačka inteligencija mogla da nađe svoje mesto u ovoj fazi arbitražnog postupka i značajno je kvalitativno unapredi.

3.1.3. Izbor arbitara

Mogućnost stranaka da utiču na sastav arbitražnog veća ili na izbor arbitra-pojedinca smatra se jednom od značajnijih prednosti arbitraže nad sudskim načinom rešavanja sporova. Ovime se daje prilika strankama da za arbitra ili arbitre odrede lica čije su znanje, stručnost i iskustvo najprikladniji za predmet konkretnog spora. Da bi se ovo ovlašćenje valjano iskoristilo, potrebno je prilikom razmatranja kandidata za imenovanje imati u vidu čitav niz potencijalno relevantnih kriterijuma. Tu bi, primera radi, spadali: obrazovanje (pravno ili vanpravno),²³ uža specijalnost, znanje jezika, godine opšteg profesionalnog iskustva, iskustvo u arbitraži (broj predmeta u kojima je kandidat za imenovanje postupao kao arbitar, ishod tih predmeta, držanje kandidata za imenovanje u tim postupcima, itd.), eventualno ranije iskazani stavovi o pitanjima značajnim za konkretni postupak u odnosu na koji se razmatra imenovanje i sl. Ovde se, dakle, u suštini radi o jednom specifičnom istraživačkom zadatku koji podrazumeva rangiranje određenog kruga lica

23 Jedna od prednosti arbitraže jeste i mogućnost da lica koja nemaju pravničko obrazovanje budu imenovana za arbitre. Time se omogućava da arbitražno veće u svom članstvu ima i lica koje može stalno da pruža informacije o određenim stručnim pitanjima koja mogu da budu od značaja za ishod spora. Naravno, ovu prednost bi trebalo oprezno koristiti kako se ne bi pretvorila u svoju suprotnost jer bi se moglo sa priličnom sigurnošću pretpostaviti da arbitar-pojedinac koji nema baš nikakvo pravničko obrazovanje ili arbitražno veće sastavljeno isključivo od nepravnika ne bi moglo da valjano vodi postupak i sačinjava procesne akte koji nužno prate odvijanje arbitražnog postupka, a naročito konačnu odluku. Više o ovome vid. G. Knežević, V. Pavić, 80–81.

prema skupu odabranih kriterijuma. Upravo zbog toga, čini se da je potencijalni doprinos veštačke inteligencije na ovom polju višestruk.²⁴

Pre svega, deluje da bi veštačka inteligencija, zbog svojih tehničkih mogućnosti, bila u stanju da bolje i brže od čoveka sačini inicijalni odabir potencijalnih kandidata. Zatim, veštačka inteligencija bi, zahvaljujući crpljenju podataka iz prethodnih ponavljanja „igre“, mogla da ponudi širi i raznovrsniji krug kriterijuma za odabir od onog koji bi mogao da sačini neko ko je na početku karijere u arbitraži (ili je uopšte prethodno nije imao), pa nema dovoljno iskustva da odredi krug relevantnih kriterijuma za odabir arbitra u konkretnom sporu. Konačno, s obzirom na to da je suština procene podobnosti kandidata u njihovom svojevrsnom rangiranju prema većem broju kriterijuma međusobno nejednake relevantnosti, ovaj zadatak bi veštačka inteligencija mogla da obavi u kraćem vremenu i sa većom (zapravo potpunom) objektivnošću nego što bi to uradio čovek.

Prema tome, može se zaključiti da bi upotreba veštačke inteligencije na planu izbora arbitara mogla da dovede do značajne uštede vremena za obavljanje ove radnje kao i da unapredi kvalitet njenog ishoda. Na sadašnjem stepenu razvoja sistema veštačke inteligencije, verovatno bi bilo rano razmišljati o tome da bi ova radnja mogla da bude u potpunosti automatizovana. Nadzorna i kontrolna uloga čoveka je još uvek potrebna i poželjna, ali bi redukovanje ljudskog angažovanja u ovoj fazi na nadzor i kontrolu bez sumnje doprinelo većoj uštedi ljudskih resursa: njihove pažnje, koncentracije i, naravno, vremena.

3.1.4. Pretraživanje propisa, doktrinarnih izvora ili arbitražne prakse

Na kvalitet arbitražnog odlučivanja u velikoj meri utiče i kvalitet argumenata koji su izneti pred arbitre. Kvalitet tih argumenata je, sa svoje strane, uslovljen kvalitetom njihove pripreme koju, opet, u značajnoj meri određuje kvalitet istraživanja propisa, doktrinarnih izvora i arbitražne prakse. Zato i ne čudi što je jedno od glavnih polja korišćenja sistema veštačke inteligencije u pravničkoj praksi upravo polje istraživanja. Sistemi veštačke inteligencije, zahvaljujući svojoj sposobnosti da obrađuju izuzetno velike količine podataka prema različitim parametrima koje korisnik postavi, predstavljaju veoma korisne platforme za brzu identifikaciju relevantnih izvora. Dodatna prednost koju veštačka inteligencija ovde može da pruži jeste i njena sposobnost korišćenja velikog broja jezika. Samim tim, potencijalni obuhvat izvora koji mogu da budu uključeni u mašinsko istraživanje je veći od obuhvata istraživanja koje sporovodi čovek. Ako se tome doda „sposobnost“ veštačke inteligencije da gotovo momentalno prevodi različite strane jezike na jezik arbitraže, prednosti mašinskog istraživanja dobijaju još veći značaj.

Zbog prirodnih ograničenja ljudske koncentracije i percepcije, veštačka inteligencija je u stanju da istraživačke zadatke obavlja znatno brže nego čovek i bez oscilacija u kvalitetu konačnog rezultata. Međutim, uprkos ušte-

24 Tako i B. Berardicurti, 381.

di vremena i mogućnosti obrade znatno obimnije građe, upotreba veštačke inteligencije za potrebe istraživanja nije lišena određenih kritika i razloga za oprez.

Prva okolnost koju bi trebalo imati na umu jeste ta da je kvalitet *output*-a veštačke inteligencije direktno uslovljen kvalitetom *input*-a. Kao što je to primer sa njujorškim čet-softverom iz uvodnog dela ovog rada upečatljivo pokazao, podaci koji su uneti u bazu, odnosno memoriju veštačke inteligencije moraju da budu ažurni da bi sistem mogao da pruži pouzdan odgovor. Kontrolu kvaliteta odgovora bi, po logici stvari, morao da obavlja čovek, čime se vremenska ušteda ostvarena mašinskim pretraživanjem podataka donekle relativizuje. Naravno, provera ažurnosti i primenljivosti svakog pojedinačnog podatka neće zahtevati isto vreme, tako da se ovde neće raditi o dupliranju istraživačkog posla, ali sasvim je jasno da apsolutno pouzdano i upotrebljivo istraživanje neće moći da bude dobijeno za vreme potrebno da se napravi jedan klik, odnosno sistemu izda komanda da obavi određenu pretragu.

Drugo, inherentan problem istraživanja arbitražne prakse predstavlja okolnost da su postupci, barem u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži,²⁵ po pravilu poverljivi. Shodno tome, praksa pojedinih arbitražnih institucija po pitanju objavljivanja arbitražnih odluka se razlikuje. Neke institucije po pravilu ne objavljuju arbitražne odluke već ih samo dostavljaju anonimizovane na upit, dok ima i onih koje objavljuju samo redigovane sažetke.²⁶ Shodno tome, i mogućnost uključivanja arbitražnih odluka u korpus građe koju pretražuje mašina je ograničena i uslovljena pravilima pojedinih arbitražnih institucija u pogledu objavljivanja odluka. Ipak, treba primetiti da ovo ograničenje jednako pogađa i ljudsko i mašinsko istraživanje, tako da veštačka inteligencija na ovom planu može da pruži rezultate koji su u najmanju ruku jednako dobri kao oni koje bi ostvario čovek. Taj odnos je sasvim dovoljan da se veštačkoj inteligenciji da prednost prilikom obavljanja ovog zadatka, jer ako ona može da ga sprovede jednako kvalitetno kao i čovek (a svakako za kraće vreme), racionalan izbor bi bio da se ljudski resursi u ovoj stvari „poštede“ kako bi se odmorili i upotrebili za obavljanje nekog zadatka koji veštačka inteligencija na sadašnjem stepenu razvoja još uvek ne može da izvrši.

Prema tome, moglo bi se zaključiti da pretraživanje propisa, doktrinar-nih izvora i arbitražne prakse predstavlja polje na kome veštačka inteligencija već sada može da pruži značajne koristi i unapredi arbitražni postupak kako u pogledu kvaliteta zastupanja stranaka, tako i u pogledu kvaliteta konačne odluke.

25 U međunarodnoj investicionoj arbitraži, zbog različite prirode interesa javnosti da sazna određene podatke vezane za arbitražne postupke u kojima učestvuju države, u poslednje vreme princip poverljivosti sve češće biva zamenjen principom javnosti. Više o tome vid. Marko Jovanović, „O nekim razlikama između trgovinske i investicione arbitraže“, *Pravo i privreda* 4–6/2018, 356–360.

26 U prvu grupu bi, primera radi, spadale hongkonška i singapurska arbitražna institucija, dok bi u drugu grupu spadao Arbitražni sud Međunarodne trgovinske komore u Parizu. Više o ovome vid. M. Rafique, 318–319.

3.1.5. Olakšavanje izvođenja dokaza (obrađa građe i prevod)

Čini se da bi upotreba veštačke inteligencije mogla da ima naročito veliki značaj na planu izvođenja dokaza.²⁷ Korišćenjem ovih naprednih tehnologija izvođenje dokaza bi moglo da se ubrza, olakša i učini pouzdanijim.

Prvi plan na kome bi doprinos veštačke inteligencije bio vidljiv jeste saslušavanje svedoka koji ne govore jezik na kom se vodi arbitražni postupak. U „redovnim“ okolnostima, u ovakvoj situaciji bi bila neophodna pomoć prevodilaca koji doduše u arbitražnom postupku, za razliku od sudskog, ne moraju da budu birani sa liste sudskih prevodilaca, što donekle može da utiče na smanjenje troškova, ali može da uveća posao na planu ispitivanja stručnosti lica pozvanog da prevodi. Već i sadašnji sistemi veštačke inteligencije imaju sposobnost da gotovo momentalno generišu prevod koji, zavisno od potrebe, može da bude predstavljen i u audio i u tekstualnom formatu. Ovim se zapravo sažimaju funkcije prevodioca i daktilografa uz veliku uštedu vremena i, zavisno od perioda u kome se analiziraju prednosti upotrebe ovakvih sistema, čak i troškova.²⁸ Naravno, svako ko je koristio neki od do sada razvijenih digitalnih prevodilaca zna da ovi sistemi uglavnom još uvek nisu savršeno tačni i pouzdani. Ali, imajući u vidu brzinu napretka tehnologije na ovom polju, moglo bi se osnovano očekivati da na dalje usavršavanje ovih sistema neće biti potrebno dugo čekati.

Budući da se današnji sistemi veštačke inteligencije prevashodno zasnivaju na različitim metodima i tehnikama obrade teksta, moglo bi se naslutiti da veštačka inteligencija ima potencijal da bude korišćena i u proveru usaglašenosti iskaza različitih svedoka, kako bi se lakše utvrdile njihove nepodudarnosti. Ovim bi se donekle olakšao zadatak arbitraže da utvrdi istinu jer bi, po indikovanoj nepodudarnosti, arbitraža dobila signal da treba dalje da istraži iskaze koji se razilaze nekim od dodatnih dokaznih tehnika i sredstava: suočavanjem svedoka čiji se iskazi ne podudaraju ili naredbom da se izvede još neki dokaz o spornim činjenicama.

Naposletku, veštačka inteligencija može da olakša baratanje velikm količinom dokaza različitog oblika, da pomogne prilikom njihovog uparivanja i poređenja, da istakne ili na drugi poželjan način predstavi pojedine značajne delove nekog konkretnog dokaza, da napravi animacije ili rekonstrukcije određenih situacija i sl.²⁹ U literaturi se navodi da su pred inostranim sudo-

27 B. Berardicurti, 381.

28 Projektovanje i optimizacija sistema za prevođenje zasnovanih na principima veštačke inteligencije zahteva određene troškove, baš kao što i korišćenje ljudskih resursa za potrebe prevođenja košta. Ali, dok su troškovi u prvom slučaju fiksni i postoje samo na početku razvoja sistema, dotle se troškovi korišćenja ljudskih resursa kumuliraju prilikom svakog novog korišćenja i tako kroz vreme u ukupnom iznosu linearno rastu. Prema tome, upotrebom sistema veštačke inteligencije će se postizati ušteda troškova postupka nakon tačke u kojoj se cena njihovog razvoja i unapređenja izjednači sa troškovima upotrebe ljudskih resursa za prevođenje i zapisivanje prevoda.

29 Marko Jovanović, „Upotreba tehnika ODR u rešavanju sporova povodom registracije naziva internet domena“, *Intelektualna svojina i internet 2018* (ur. Dušan Popović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018, 60.

vima jos pre više od jedne decenije u upotrebu uvedeni različiti sofisticirani elektronski sistemi predstavljanja i obrade dokaza (npr. *Trial Detector*, *Sanc-tion*, *Visionary*) koji su, primera radi, korišćeni pred britanskim sudovima u postupcima za utvrđivanje odgovornosti za događaje u tzv. Krvavoj nedelji i pomoću kojih su rekonstruisane ulice grada Derija kakve su bile 1972. go-dine kada se ovaj masakr desio, kako bi se pomoglo svedocima da se prisete određenih događaja značajnih za suđenja.³⁰ Budući da je arbitraža fleksibilni-ji mehanizam rešavanja sporova od sudskog postupka, moglo bi se zaključiti da ne bi trebalo da bude ni formalnih ni suštinskih prepreka za širu upotrebu ovakvih i sličnih sistema i u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

3.1.6. Automatsko generisanje procesnih akata ili njihovih delova

Arbitražno rešavanje sporova karakterišu, između ostalog, i stvaranje i razmena određenog broja procesnih akata. Štaviše, arbitražni pravilnici re-dovno predviđaju da održavanje usmene rasprave nije neophodno kada ni-jedna od strana u sporu to ne traži a arbitar-pojedinac ili arbitražno veće procene da se konačna odluka može doneti i bez održavanja usmene raspra-ve, samo na osnovu podnesaka stranaka i drugih pisanih dokaza.³¹ Zbog toga procesni akti imaju naročit značaj u arbitražnom postupku.

Načelno rečeno, procesni akti koji nastanu u arbitražnom postupku ili u vezi sa njim mogu se podeliti na one akte koje stvaraju stranke i njihovi punomoćnici (zahtev za arbitražu, tužba, odgovor na zahtev za arbitražu, od-govor na tužbu, podnesci različitih predmeta i sadržaja, troškovnici...), akte koje stvaraju arbitri (akti upravljanja postupkom i odluke) i akte u čijem stva-ranju učestvuju i stranke i arbitri (npr. zapisnici sa usmene rasprave). Ovi akti se međusobno značajno razlikuju po složenosti, svrsi, stepenu kreativnosti i vremenu koje je potrebno uložiti u njihovo sastavljanje. Zato se, u kontekstu mogućnosti upotrebe veštačke inteligencije prilikom njihovog generisanja, oni ne mogu posmatrati *in toto*, već bi analiza trebalo da se vodi za svaki od njih pojedinačno. S tim na umu, može se reći da u ovoj raznorodnoj grupi akata postoje onikoji bi na prvi pogled bili „idealni kandidati“ za generisanje pomoću veštačke inteligencije.

Čini se da je potencijal za korišćenje veštačke inteligencije naročito veliki u pogledu zapisnika. U ranija vremena, zapisnici su se u arbitraži vodili na isti način kao što je to danas još uvek slučaj u građanskom sudskom postup-ku – tako što arbitar-pojedinac ili predsednik arbitražnog veća sažima tok rasprave i diktira ga zapisničaru. Ovakav vid vođenja zapisnika je, po prirodi stvari, usporavao tok rasprave i otvarao prostor za različite vrste sporenja oko

30 Charlotte Pache, „The Use of Technology in Dispute Resolution“, *International In-House Counsel Journal* No. 3/2008, 485–486.

31 Vid. npr. čl. 31 st. 2 Pravilnika o Stalnoj arbitraži pri Privrednoj komori Srbije, čl. 25 st. 5 Pravilnika Arbitražnog suda Međunarodne trgovinske komore u Parizu iz 2021 godine, čl. 29 st. 1 Pravilnika Nemačkog arbitražnog instituta iz 2018. godine, čl. 22.4 Pravilnika Hongkonškog međunarodnog arbitražnog suda iz 2018. godine.

njegovog sadržaja. Danas je uobičajenije da se usmena rasprava tonski snima, a u nekim institucionalnim arbitražama se na osnovu tonskog snimka zatim izrađuje transkript. Ako se beleženje toka usmene rasprave čini samo tonskim snimkom, ta tehnika ne podrazumeva nikakav dodatni utrošak vremena, ali može da oteža ili uspori rad arbitra-pojedinca ili predsednika arbitražnog veća prilikom izrade konačne odluke, odnosno njenog nacрта. Ovo je stoga što će arbitar, da bi rekonstruisao određene delove usmene rasprave koji treba da budu pomenuti u odluci, morati da preslušava snimak i praktično sam transkribuje one njegove delove koji su mu neophodni. Sa druge strane, transkript koji na osnovu tonskog snimka izrađuju profesionalni daktilografi omogućava da se izbegnu upravo opisane poteškoće, ali je na izradu transkripta zato najčešće potrebno sačekati nekoliko dana, zavisno od trajanja usmene rasprave i dostupnosti daktilografa. Upravo na tom polju se vidi mogućnost za doprinos koji bi mogla da donese veštačka inteligencija. U različitim oblastima već postoje i koriste se sistemi veštačke inteligencije koji direktno i (gotovo) momentalno pretvaraju reč u zapis, što je mehanizam koji bi omogućio praktično automatsko generisanje transkripta toka usmene rasprave. Time bi se postigla udobnost rada sa pisanim zapisnikom uz uštedu vremena koje je potrebno da ga ljudski faktor generiše. Potencijalni rizik vezan za mogućnost greške mogao bi da se ukloni čitanjem u cilju provere (eng. *proof-reading*), koje je uostalom potrebno i poželjno i kod transkripta koji sačini daktilograf.

Pored zapisnika, veštačka inteligencija bi mogla da se koristi i za sačinjavanje procesnih akata koji imaju uobičajenu i, grubo rečeno, tehničku sadržinu. Tu pre svega spadaju procesni zaključci kojima se određuju raspored i tok radnji u postupku (eng. *terms of reference*) i kojima se zakazuje usmena rasprava. Čini se da nema prepreka da se sačinjavanje ovih akata „poveri“ veštačkoj inteligenciji. Nakon što se, na sastanku sa strankama i njihovim punomoćnicima, utvrde svi potrebni parametri za sačinjavanje ovih akata, koji bi sistemu veštačke inteligencije na današnjem stepenu razvoja čak mogli da budu saopšteni i usmenim putem, deluje da bi automatsko generisanje ovih akata bilo sasvim lako izvodljivo.

Konačno, mogao bi se braniti i stav da je delimična upotreba veštačke inteligencije moguća i kod sastavljanja posebno osetljivih akata koji zahtevaju ljudsku kreativnost i promišljenost, kao što su odluke. Iako nam se čini da je potpuno automatsko generisanje arbitražnih odluka na sadašnjem stepenu razvoja sistema veštačke inteligencije još uvek neizvodljivo bez ozbiljnih rizika po kvalitet i pouzdanost, deluje da bi neke njihove delove mogla da sastavi veštačka inteligencija. U prvom redu to bi bili pretežno „šablonski“ delovi odluke, poput opisa toka postupka i odluke o troškovima. Ovakvo parcijalno korišćenje veštačke inteligencije bi uštedelo vreme arbitrima, a sa time i njihovom pažnjom i koncentracijom, koju bi onda u potpunosti mogli da usmere na kreativne delove odluke. Sve to zajedno bi vodilo ubrzanju i olakšanju pisanja arbitražnih odluka i, u posebno povoljnom sticaju okolnosti, unapredilo njihov kvalitet.

3.2. Veštačka inteligencija kao samostalni odlučilac

Budući da veštačka inteligencija treba da oponaša čoveka i poboljša njegov učinak tamo gde ga priroda ograničava i onemogućava, nameće se pitanje da li sistemi zasnovani na principima veštačke inteligencije mogu u potpunosti da zamene čoveka u postupcima rešavanja sporova, tj. konkretno u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. Postoji nekoliko posebnih okolnosti koje dodatno potvrđuju aktuelnost ovog pitanja.

Prvo, već neko vreme su u upotrebi različiti mehanizmi alternativnog rešavanja sporova koji su zasnovani na nekim principima veštačke inteligencije. Tako se, primera radi, u određenim sporovima za naknadu štete u kojima se postavlja samo pitanje kvantuma a ne i odgovornosti dužnika koristi sistem zasnovan na principu tzv. „licitacije na slepo“ (*blind bidding*). Ovaj sistem podrazumeva da dužnik i poverilac nezavisno jedan od drugoga na odgovarajuću platformu unose različite podatke, a pre svega donju, odnosno gornju iznosa koji im je prihvatljiv za eventualno poravnanje. Ti podaci su softveru neophodni da bi mogao da utvrdi da li postoji mogućnost sporazuma između strana po pitanju iznosa naknade štete. Ako takva obostrano prihvatljiva vrednost postoji i uklapa se u ostale parametre na osnovu kojih je postavljen algoritam za obračun konačnog iznosa, softver generiše predlog za poravnanje. Eventualno usvajanje ovog predloga je u potpunosti u rukama stranaka i „mašina“ ne može da ih primora da pristanu na rešenje koje im ona predlaže. Ukoliko softver nije u mogućnosti da definiše rešenje koje odgovara parametrima koje su postavile obe strane ili ako strane ne žele da prihvate da se poravnaju na način na koji im softver to predlaže, spor će, očigledno, morati da se iznese pred neki adjudikativni mehanizam.³² U teoriji se ovaj način softverski generisanog predloga poravnanja uglavnom opisuje kao mašinski potpomognuto pregovaranje, jer platforma samo olakšava, ubrzava i objektivizuje formulaciju mogućeg konačnog ishoda pregovora.³³ Ali, kao što smo rekli, konačnu reč u pogledu prihvatanja softverski generisanog predloga imaju stranke. Ipak, na liniji ovih ideja, kompanija *Cybersettle* je uspela da razvije softver koji u potpunosti rešava određene sporove male vrednosti, naročito u oblasti osiguranja.³⁴ Time je napravljen krupan iskorak ka automatizaciji rešavanja sporova, jer u ovom sistemu stranke više nisu gospodari konačne odluke, kao što je to slučaj kod principa *blind bidding*-a. bez upuštanja u vrednosnu ocenu ovog mehanizma, na ovom mestu ćemo se zadržati na utisku da praksa dokazuje da je dalji napredak „mašinskog“ rešavanja sporova tehnički mogući i da će u narednom periodu sigurno biti

32 Gabrielle Kaufmann-Kohler, Thomas Schultz, *Online Dispute Resolution: Challenges for Contemporary Justice*, Kluwer Law International 2004, 17–21.

33 M. Jovanović, „Upotreba...“, 62.

34 Arno Lodder, John Zeleznikow, „Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution“, *Online Dispute Resolution: Theory and Practice. A Treatise on Technology and Dispute Resolution* (eds. Mohamad Ahmed Wahab, Ethan Katsh, Daniel Rainey), Eleven International Publishing, The Hague 2012, 77–94.

raznih eksperimenata usmerenih ka poboljšanju njegovog kvaliteta i širenju potencijalnog kruga slučajeva u kojima može da se koristi.

Takođe, period pandemije je silom prilika doveo do ubrzane digitalizacije različitih mehanizama za rešavanje sporova, iako su prvi koraci u tom pravcu počeli da se čine nekoliko godina ranije. Pionirima na tom polju bi se mogla označiti Kina, koja je tokom 2017. i 2018. godine uspostavila tri tzv. „onlajn (državna) suda“: u Hangdžou, Pekingu i Guangdžou.³⁵ Ovde se ne radi o automatizaciji procesa presuđivanja i donošenja odluke, već o svojevrsnom izmeštanju sudskog postupka u određenim stvarima (uglavnom iz oblasti e-trgovine) iz realnog, tj. fizičkog, u virtuelno okruženje – učesnici u postupku prolaze kroz sisteme digitalne identifikacije, upravljanje predmetom se ostvaruje pomoću naprednih tehnoloških alata, dostavljanje se obavlja elektronskim sredstvima komunikacije, uključujući i poznatu kinesku aplikaciju *WeChat*, ročišta se održavaju putem interneta, savremena tehnologija se koristi prilikom izvođenja dokaza, itd.³⁶ Vodeći se ovim primerom a pod pritiskom zdravstvenih (ne)prilika, nekoliko država je pokrenulo zamašne postupke digitalizacije i tehnološke modernizacije građanskog sudskog postupka. Ipak, treba primetiti da se u svim ovim inicijativama radilo u širem uvođenju i korišćenju tzv. tehnika i metoda onlajn rešavanja sporova (*Online Dispute Resolution – ODR*), a ne o razvijanju softvera za donošenje konačnih odluka bez posredstva čoveka.³⁷

Sve ova iskustva ukazala su na nekoliko značajnih prednosti koje bi korišćenje veštačke inteligencije kao odlučioca spora moglo da ima. Na prvom mestu se, naravno, javlja ekonomičnost. Budući da ne zavisi od prirodnih faktora umora i pada koncentracije, a da je baš i projektovana za obradu izuzetno velike količine podataka, veštačka inteligencija može za kraće vreme od čoveka da obavlja pojedine radnje u arbitražnom postupku, čime se ukupno vreme trajanja postupka smanjuje. Smanjenje vremena rešavanja spora sa sobom nužno povlači i uštedu novca. Međutim, ušteda se ovde potencijalno ostvaruje još na jedan način – upotreba veštačke inteligencije zahteva početno, moguće veliko ali svakako jednokratno ulaganje u njen razvoj, dok se dalji troškovi svode na kontrolu i održavanje sistema, kao i na njegovo ažuriranje, odnosno unapređivanje. Sa druge strane, ulaganje u ljudske resurse u postupku rešavanja sporova se ne umanjuje tokom vremena, naprotiv. Prema tome, imalo bi osnova razmišljati i o tome da, na srednji ili duži rok, upotreba veštačke inteligencije predstavlja jeftiniji vid odlučivanja nego korišćenje ljudskih resursa za te svrhe.

Druga značajna prednost korišćenja veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži proističe iz okolnosti da bi ona funkcionisala po unapred postavljenim i fiksiranim obrascima. To bi za posledicu imalo konzistentnost i predvidljivost odluka koje bi generisala veštačka inteligencija, što

35 Više o „onlajn sudovima“ u Kini vid. Meirong Guo, „Internet court's challenges and future in China“, *Computer Law and Security Review*, vol. 40, 2021, 1–13.

36 *Ibidem*.

37 Vid. u tom smislu M. Jovanović, „Upotreba...“, 66–67.

su ciljevi ka kojima i ljudska delatnost u arbitraži treba da teži.³⁸ Međutim, ovu prednost veštačke inteligencije bi trebalo uzeti sa određenom zadržskom. Matrice po kojima radi veštačka inteligencija stvaraju se na osnovu već donetih odluka u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. Koliko god nezavisnost i nepristrasnost bile jedan od ugaonih kamena arbitraže čije je poštovanje obezbeđeno mrežom sofisticiranih pravila koja se neprekidno usavršavaju,³⁹ stvarnost pokazuje da je apsolutna objektivnost ljudskih resursa još uvek nedostižan cilj u praksi. Ugrađivanje odluka u kojima je postojala nesvesna ili pak veoma malo приметna naklonjenost arbitara jednoj od strana u mehanizam odlučivanja veštačke inteligencije moglo bi da dovede do svojevrsnog „okamenjivanja“ takve pristrasnosti na budući neodređen i neodrediv krug sličnih sporova. Ovo su, uostalom, pokazali i već pominjani eksperimenti sa testiranjem sposobnosti veštačke inteligencije da predvidi ishod postupaka pred Evropskim sudom za ljudska prava i Vrhovnim sudom SAD. Nameće se, dakle, zaključak da, pošto radi na osnovu mehanizma koji je postavljen prema „minulom radu“ čoveka, veštačka inteligencija u ovom pogledu, na današnjem stepenu razvoja, ne samo da ne može savršenija od čoveka, već njegove greške iz prošlosti može da replikuje, prenese na buduće slične sporove i time neograničeno umnoži umesto da ih ispravi i spreči. To istovremeno predstavlja razlog za zabrinutost i u pouzdanost veštačke inteligencije kao odlučioца, što bi, ako se ovaj strah pokaže osnovanim, bila ozbiljna prepreka za njeno korišćenje.

Na ovoj liniji javlja se još jedan razlog za oprez u vezi sa korišćenjem veštačke inteligencije u funkciji odlučivanja u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. Pošto funkcioniše prema unapred postavljenim obrascima, veštačka inteligencija nema čovečju fleksibilnost. Iz tog razloga ona nije sposobna da uoči greške u prethodnoj praksi i ispravi ih, niti da samostalno „smisli“ rešenje za neku novu situaciju. Ovo ograničenje može da bude od izuzetnog značaja u nekoliko karakterističnih situacija. Prvo, deluje da veštačka inteligencija na sadašnjem stepenu razvoja nije sposobna da napravi novum u praksi, odnosno iskorak koji bi se uslovno mogao nazvati precedendom.⁴⁰ Drugo, čini se da veštačka inteligencija za sada ne bi bila sposobna da preduzme zadatak odlučivanja po pravičnosti, koja zahteva izuzetnu pažnju i osetljivost na planu identifikovanja konkretnih pravila koja će biti primenjena na određeno pitanje, kao i kreativnost na planu formulisanja materijalnopравnih rešenja.⁴¹

38 A. Onyefulu, 65.

39 Vid. u tom smislu redovna ažuriranja Smernica o sukobu interesa u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži koje izdaje Međunarodno udruženje advokata (International Bar Association).

40 U literaturi se naročito navodi da sistemi veštačke inteligencije koji pretenduju da se koriste kao autonomni odlučioци moraju da budu snabdeveni dovoljnom količinom podataka iz kojih će uspeti da izoluju obrasce koji se ponavljaju i primene ih na slučaj koji treba da „reše“. Vid. u tom smislu M. Scherer, 555.

41 Više o mehanizmu odlučivanja po pravičnosti u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži vid. Marko Jovanović, „Odlučivanje po pravičnosti u novijoj praksi Spoljnotrgovinske/Stalne arbitraže pri Privrednoj komori Srbije“, *Liber amicorum prof. dr Mirko Vasiljević* (ur.

U literaturi se ističe da veštačkoj inteligenciji trenutno nedostaje još jedna važna sposobnost, a to je sposobnost da prepozna ubedljivost nekog argumenta.⁴² Čini se da je ova kritika vezana za shvatanje principa dokaznog postupka u arbitraži, u pogledu koga postoje određene razlike između kontinentalne i anglo-saksonske pravne kulture. U kontinentalnom poimanju građanskog postupka, istina je objektivna kategorija – ona je jedna, jedinstvena i, što je iz ugla pravila postupka možda najvažnije, saznatljiva. Sa druge strane, u naglo-saksonskim sistemima istina je subjektivizovana i svodi se na ono u šta učesnici u postupku uspeju da ubede odlučioa. Iz takve postavke stvari proizlazi da sistem veštačke inteligencije, koji je postavljen na čvrstim, objektivnim pravilima, zaista ne može da reaguje na subjektivne signale, odnosno da bude ubeđen u jednu ili drugu verziju spornog događaja. Naprotiv, analitičkoj prirodi veštačke inteligencije deluje da je svojstvenije identifikovanje nekonzistentnosti u argumentaciji, što ukazuje na njenu „sklonost“ ka objektivizaciji istine. Današnja uporedna praksa međunarodnih trgovinskih arbitraža pokazuje da raspravno načelo donekle preteže nad istražnim, iz čega se može zaključiti da su arbitraže sklonije da istinu shvataju subjektivistički pre nego objektivizovano. Čak i kada bi ova procena odnosa zastupljenosti subjektivnog i objektivnog shvatanja istine bila pogrešna, teško bi se branio stav da subjektivizaciji istine u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži uopšte nema mesta. U kojem god procentu da se ta subjektivizacija javlja, tamo gde je ona prihvaćena veštačka inteligencija bi u ovom trenutku veoma teško zamenila čoveka.

Još jedna potencijalna prepreka upotrebi veštačke inteligencije kao odlučioa jeste i njena nemogućnost ili, u najboljem slučaju, ograničena sposobnost obrazlaganja odluka.⁴³ Čak i kada nije obuhvaćeno pravnom snagom,⁴⁴ obrazloženje je izuzetno značajan element arbitražne odluke jer omogućava da se razume i shvati zašto je arbitraža o određenom zahtevu odlučila onako kako jeste. Sagledano iz tog ugla, obrazloženje može da pruži vrlo korisne informacije i smernice za odlučivanje o eventualnom zahtevu za poništaj arbitražne odluke ili uskraćivanje njenog priznanja. Iz tog razloga neki autori ukazuju da bi upotreba veštačke inteligencije kao odlučioa, upravo zbog njenih nedostataka na polju mogućnosti obrazlaganja odluka, bila u koliziji sa pozitivnopravnim režimom sudske kontrole arbitražnih odluka.⁴⁵

Konačno, među ograničenja mogućnosti upotrebe veštačke inteligencije kao odlučioa u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži ubraja se i jedan niz formalnih argumenata koji međutim, u praktičnom smislu nisu ništa manje

Dušan Popović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2021, 383–399, sa daljim upućivanjima.

42 A. Onyefulu, 58.

43 M. Scherer, 562–563.

44 U kontinentalnim pravnim sistemima, obrazloženje arbitražne odluke po pravilu nije obuhvaćeno njenom pravnom snagom, dok je u anglo-saksonskim sistemima situacija obrnuta. Vid. G. Knežević, V. Pavić, 156.

45 B. Berardicurti, 387–389.

značajni od prethodno razmatranih. Naime, ukazuje se na to da bi dodeljivanje funkcije odlučivanja veštačkoj inteligenciji zahtevalo izmenu pravnog okvira međunarodne trgovinske arbitraže tamo gde ona arbitre definiše isključivo kao fizička lica.⁴⁶ Tako, primera radi, prema srpskom Zakonu o arbitraži, za arbitra može biti imenovano (samo) poslovno sposobno fizičko lice koje nije osuđeno na безусловnu kaznu zatvora, odnosno kome ne traju posledice takve osude.⁴⁷ Model zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži koji je sačinila Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovinsko pravo (UNCITRAL) ne sadrži ovako izričitu formulaciju, ali se iz odredaba o sastavu arbitraže može nesumnjivo zaključiti da Model zakona pod arbitrom takođe podrazumeva (samo) fizička lica.⁴⁸ Naravno, izmene merodavnih propisa koje bi i „neživim entitetima“, tj. sistemima zasnovanim na principima veštačke inteligencije, dali mogućnost da odlučuju u međunarodnim trgovinskim sporovima su verovatno tehnički najlakše rešiv problem od svih koje smo do sada predstavili i analizirali.

Međutim, čak i kada bi se ta pravno-tehnička prepreka prevladala, ne treba smetnuti s uma da je osnov arbitraže volja stranaka. Dakle, sve i kada bi merodavan procesnopravni okvir za arbitražu dozvoljavao veštačkoj inteligenciji da preuzme dužnost arbitra, potrebno je da se i stranke u svakom konkretnom sporu izjasne da li žele da njihov spor rešava veštačka ili humana inteligencija. Bilo bi razumno očekivati da ova odluka stranaka zavisi od njihovog poverenja u veštačku inteligenciju kao odlučioca. Da bi se to poverenje izgradilo, čini se da je potrebno da se prethodno odagnaju sve sumnje u tehničke i suštinske mogućnosti veštačke inteligencije da pruži nivo kvaliteta odlučivanja koji je u najmanju ruku jednak kvalitetu odluke nastale korišćenjem ljudskih resursa. Drugim rečima, pre nego što se pronade rešenje za sve potencijalne probleme koje smo prethodno pobrojali i razmatrali, nema svrhe razmišljati ni o izmenama procesnih pravila koja bi dozvolila mogućnost šireg korišćenja veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

4. ZAKLJUČAK

Istorija nas nedvosmisleno uči tome da je tehnološki napredak nemoguće zaustaviti. Zato se sa priličnom sigurnošću može zaključiti da će, uprkos povremenim kritikama, veštačka inteligencija nastaviti da se razvija i osvaja nove prostore u kojima će se koristiti. Jedan od tih prostora će svakako biti i međunarodna trgovinska arbitraža. Već u sadašnjem trenutku, sistemi veštačke inteligencije se koriste za olakšavanje pravnog istraživanja i pripreme postupka, izvođenje dokaza, pa čak i za rešavanje određenih vrsta sporova. Čini se, međutim, da postoji još polja na kojima bi veštačka inteligencija u bliskoj budućnosti mogla da da značajan doprinos. Među njima se naroči-

46 A. Onyefulu, 58–63

47 Vid. čl. 19 Zakona o arbitraži, *Službeni glasnik RS*, br. 46/06.

48 Vid čl. 10–15 UNCITRAL-ovog Modela zakona o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži.

to izdvaja čitav postupak konstituisanja arbitraže (određivanje broja arbitara i identifikovanje najpogodnijih kandidata za imenovanje), kao i mogućnost olakšanog sačinjavanja nekih procesnih akata, ili barem njihovih delova. Što se tiče perspektive veće upotrebe sistema zasnovanih na principima veštačke inteligencije kao samostalnih odlučilaca, može se zaključiti da je na današnjem stepenu razvoja ove tehnologije još uvek preuranjeno govoriti o takvim mogućnostima. Iako već danas postoje platforme koje mogu da reše određene vrste tipskih sporova ili da olakšaju neke neadjudikativne alternativne načine rešavanja sporova (pomoć strankama da lakše i brže dođu do poravnjanja), njihov domašaj i domet ne bi trebalo precenjivati. Trenutno poznati sistemi veštačke inteligencije koji se koriste u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži po pravilu zahtevaju nadzornu, a ponekad čak i korektivnu ulogu ljudskog faktora, pa se stiče utisak da tehnologija još uvek nije dovoljno napredovala da bi mogla u potpunosti da zameni čoveka u rešavanju svih vrsta međunarodnih trgovinskih sporova. Štaviše, prepreke široj upotrebi veštačke inteligencije kao samostalnog odlučioca na ovom nivou nisu samo tehničke, odnosno tehnološke prirode. Prepreke se nalaze i na planu etike, logike a, u krajnjoj liniji, i na planu pravnog okvira koji u ovom trenutku uređuje i oblikuje rad međunarodne trgovinske arbitraže. Ipak, može se zaključiti da su sve ove prepreke donekle podređene pitanju tehnološkog razvoja sistema zasnovanih na principima veštačke inteligencije. Ako nauka i tehnologija na tom polju ostvare proboj koji će voditi usavršavanju (kvazi-)autonomnih sistema, perspektiva njihove upotrebe kao samostalnog odlučioca u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži će svakako biti veća.

Ali, koliko god da budućnost razvoja ove tehnologije bude dinamična, važno je sve vreme imati na umu da njena prvenstvena svrha treba da bude da *pomogne* čoveku, a ne da čoveka potčini tehnicima ili da ga potpuno istisne iz određenih sfera života i rada. Ovaj problem je već zaokupio pažnju nekih stručnih tela, pa je tako Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) još 2018. godine usvojila smernice za korišćenje veštačke inteligencije u oblasti prava, koje podrazumevaju poštovanje ljudskih prava, nediskriminaciju (naročito u pogledu pristupa pravosuđu), princip pouzdanosti i sigurnosti, princip transparentnosti, nepristrasnosti i poštenja, kao i princip da korisnici sistema u svakom trenutku imaju kontrolu nad sistemom.⁴⁹

Dobitna formula bila bi, čini se, da se dodatno razviju one funkcije veštačke inteligencije koje bi joj omogućile da preuzme one radnje koje čine neizostavni deo međunarodne trgovinske arbitraže a na koje je neracionalno trošiti ljudske resurse. U to bi, načelno, spadali razni tipizovani i repetitivni procesi kod kojih, zbog količine podataka koje treba obraditi ili broja ponavljanja određene radnje, postoji rizik od previda ili greške onda kada ih obavlja ljudski faktor. To bi, primera radi, bilo praćenje i beleženje toka postupka, sačinjavanje nekih delova procesnih akata koji nemaju kreativni ili operativni karakter (recimo, generisanje akata kojima se upravlja postupkom nakon što se unesu ključni definišući parametri poput rokova i faza postupka, sažimanje

49 Navedno prema B. Berardicurti, 390, sa daljim upućivanjima.

argumenata koje su stranke iznele u postupku i sl.) i, naročito, prikupljanje i organizovanje građe potrebne za rešavanje spora. Time bi se ljudski faktor u značajnoj meri rasteretio, pa bi njegovi intelektualni kapaciteti mogli bolje da se iskoriste za kvalitetnije obavljanje kreativnih zadataka u arbitraži: pravnu analizu spornih pitanja, ocenu dokaza, donošenje i obrazlaganje odluke. Na taj način bi se sveukupno unapredili kvalitet i pouzdanost međunarodne trgovinske arbitraže, dok bi se vreme potrebno za odvijanje postupka skratilo, što sa sobom nosi i relativno sniženje troškova odvijanja samog postupka. U ovom trenutku to je, naravno, samo jedno moguće, dosta optimističko viđenje buduće uloge veštačke inteligencije u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. S obzirom na dinamiku razvoja ove tehnologije, sva je prilika da nećemo morati dugo da čekamo da se pokaže u kojoj meri će ovo predviđanje biti tačno.

LITERATURA:

- Berardicurti Bianca, „Artificial Intelligence in International Arbitration: The World Is All That Is The Case“, *40 under 40 International Arbitration* (ed. C. González-Bueno), Dykinson, Madrid 2021, 377–392;
- Guo Meirong, „Internet court’s challenges and future in China“, *Computer Law and Security Review*, vol. 40, 2021, 1–13;
- Jovanović Marko, „O nekim razlikama između trgovinske i investicione arbitraže“, *Pravo i privreda* 4–6/2018, 345–364;
- Jovanović Marko, „Upotreba tehnika ODR u rešavanju sporova povodom registracije naziva internet domena“, *Intelektualna svojina i internet 2018* (ur. Dušan Popović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018, 53–67;
- Jovanović Marko, „Odlučivanje po pravičnosti u novijoj praksi Spoljnotrговinske/Stalne arbitraže pri Privrednoj komori Srbije“, *Liber amicorum prof. dr Mirko Vasiljević* (ur. Dušan Popović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2021, 383–399;
- Kaufmann-Kohler Gabrielle, Schultz Thomas, *Online Dispute Resolution: Challenges for Contemporary Justice*, Kluwer Law International 2004;
- Knežević Gašo, Pavić Vladimir, *Arbitraža i ADR*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009;
- Lodder Arno, Zeleznikow John, „Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution“, *Online Dispute Resolution: Theory and Practice. A Treatise on Technology and Dispute Resolution* (eds. Mohamad Ahmed Wahab, Ethan Katsh, Daniel Rainey), Eleven International Publishing, The Hague 2012;
- Magnarelli Martina, „Cogito Ergo (intelligens) Sum? Artificial Intelligence and International Arbitration: Who Would Set Out the Rules of the Game?“, *Revista del Club Español del Arbitraje* 2022, 31–44;
- Onyefulu Annabelle, „Artificial Intelligence in International Arbitration: A Step Too Far?“, *Mediation and Dispute Management* 1/2023, 56–77;

- Pache Charlotte, „The Use of Technology in Dispute Resolution“, *International In-House Counsel Journal* No. 3/2008, 481–488;
- Rafique Maroof, „Why Artificial Intelligence Is a Compatible Match for Arbitration“, *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management* 2/2022, 310–320;
- Scherer Maxi, „Artificial Intelligence and Legal Decision-Making: The Wide Open?“, *Journal of International Arbitration* 5/2019, 539–574.

Prof. Dr. Marko Jovanović

Associate Professor, University of Belgrade – Faculty of Law

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION*

Abstract: Artificial intelligence has already made its way into many fields of social life. It is undoubtedly already present in international commercial arbitration as well. Some AI systems of general application, such as ChatGPT and Siri, may perform certain tasks that could be used in the field of international commercial arbitration. In addition, specialized software, intended specifically for use in the field of alternative dispute resolution, is being developed almost on daily basis. For the time being, the key tasks that can already be entrusted to artificial intelligence are legal research, facilitation of some stages of the proceedings and production and presentation of evidence. However, considerable efforts are invested into examining and creating the possibilities for using artificial intelligence as an independent decision-maker in some specific types of proceedings, a facilitator of some non-adjudicative ADR methods (e.g. negotiations aimed at reaching the settlement) or even a digital counsel (e.g. the DoNotPay system). This paper will present and analyze the current state of use of artificial intelligence in international commercial arbitration, explore the potential for its wider use and offer one of the possible visions of the future of artificial intelligence in international commercial arbitration.

Key words: Artificial Intelligence. – International Commercial Arbitration. – Arbitration Procedure. – Legal Certainty. – Decision Making.

* This paper represents a contribution to the project of the University of Belgrade, Faculty of Law „Problems of creation, interpretation and enforcement of law“, within the research group „Artificial intelligence: challenges in business law“.